

KAZAK NİNNİLERİNDEN ÖRNEKLER

Examples of Kazakh Lullabies

Erdal AYDOĞMUŞ*

Gazi Türkiyat, Güz 2020/27: 85-100, DOI: 10.34189/gtd.27.007

Öz: Edebi ürünler arasında yer alan ve sözlü geleneğin bir türü olan ninni, âdeta milletlerin geçmişini yansıtan ayna görevini üstlenmektedir. Ninniler, ilk bakışta çocukların avutulması ya da uyutulması için bir araç olarak görülse de, duygu ve düşünce aktarımı bakımından bir milletin en önemli hazineleri arasında yer almaktadır. Ninnilerin dil ve kültürle olan ilişkisi de önemli bir mevzudur. Bunlardan dolayı ninniler üzerinde durulması gereken edebî ürünler içerisinde yer alır. Bu çalışmada Kazak Türkleri tarafından “besik jiri” ya da “âldi” terimleriyle karşılanmakta olan ninniler incelenmiştir. İncelenen ninniler konularına göre tasnif edilmiş, ninnilerde aktarılmak istenenler yorumlanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ninni, kültür, dil, Kazak ninnileri

Abstract: The lullaby, which is among the literary products and a type of oral tradition, acts as a mirror that reflects the past of the nations. Lullabies are at first glance seen as a tool for children to be comforted or put to sleep, but they are among the most important treasures of a nation in terms of the transfer of emotions and thoughts. The relationship of lullabies with language and culture is also an important subject. Because of these, lullabies are literary products that should be emphasized. In this study, lullabies, which are met by Kazakh Turks with the terms “besik jiri” or “âldi”, were examined. The examined lullabies were classified according to their subjects, and the things that wanted to be transferred in lullabies were tried to be interpreted.

Keywords: Lullaby, culture, language, Kazakh lullabies

Giriş

Ninni, geçmişten günümüze dilden dile aktarılarak anneler tarafından çocukların uyutulması için söylenen manzum eserlerdir. Elçin (2000: 271) tarafından ninni; “Annelerin süt emen çocuklarını uyutmak için ezgi ile söyledikleri manzum ve mensur eserlerdir.” şeklinde tanımlanmaktadır.

Türkiye Türkçesinde ninni sözcüğünün tanımı Türkçe Sözlükte (1998: 1654), “1. Küçük çocukları uyutmak için söylenen türkü. 2. Söylenen ninnilerin sonunda tekrarlanan söz.” şeklinde yapılmıştır.

* Dr. Öğr. Üyesi, Ahmet Yesevi Uluslararası Türk- Kazak Üniversitesi, Hazırlık Fakültesi, KAZAKİSTAN/ Ardahan Üniversitesi, İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, Ardahan/TÜRKİYE. erdalaydogmus40@gmail.com, orcid.org/0000- 0002- 7642- 7807, Gönderim tarihi: 16.06.2020 / Kabul tarihi: 10.10.2020

Türkiye Türkçesindeki ninni sözcüğünün Kazak Türkçesindeki karşılığı ise Türkiye Türkçesi- Kazak Türkçesi Sözlüğünde (2012: 345) "1. besik jırı 2. ünl. äldi-äldi" olarak verilmiştir.

"Besik jırı" ve "äldi" teriminin açıklaması Qazaq Ädabi Tiliniñ Sözdigi (Kazak Edebî Dilinin Sözlüğü) adlı kaynakta şöyle yapılmıştır:

"Besik jırları", "1. Bebeği teselli edip sakinleştiren melodik şarkı. 2. Kazak çocuk folklorunun 7- 8'li hece ölçüsüne dayalı bir manzum türü." (KATS 2011c: 296). "Äldi", "1. Çocuğu uyuturken söylenen söz, ninninin bir sözü. 2. Çocuğu sallarken söylenen ninni." (KATS 2011b: 423).

Anne, ninniler aracılığıyla duygularını dışa aktararak çocuğun kulağına hoş gelen anlamlı sözler söylemektedir. Ayrıca ninnilerinde çocuğu için güzel şeyler hayal etmektedir. Esmâ Şimşek'e göre (2016: 34) "Söylenen ninnilerde; çocuğa beslenen sevgi, hayal edilen umut, arzu edilen dilek ve temenni ile iyi insan olması yolunda verilen öğütler yer alır."

Nilgün Çıblak Coşkun (2013: 501) tarafından ninnilerle ilgili olarak; "İlk bakışta söylenmesi kolay, basit gibi görünmekle birlikte aslında ninniler, anne ile bebek arasındaki iletişimi ve uyumu kuvvetlendiren ayrıca çocuğa kazandırılmak istenen birtakım değerlerle ilgili ilk mesajları içeren derin anlamlı ürünler." olduğu söylenmektedir.

Ninninin akla gelen ilk özelliği anne tarafından söylenmesidir. Annenin olmadığı yerde ise genellikle babaanne, anneanne, hala, teyze gibi kişiler çocuğa ninni söylemektedirler. Günümüzde çalışan annelerin yerine çocuk bakıcıları ya da baba tarafından da ninni söylendiği görülmektedir.

İçinde birçok duygu ve düşünce barındıran ninniler çocuğun duygusal, zihinsel ve sosyal gelişimi açısından da etkili olmaktadır. Ninnilerin çocuğun gelişimine katkı sağladığıyla ilgili olarak Şimşek (2016: 38) tarafından; "Ninnilerle büyüyen çocuğun öz güveni daha güçlü olur ve hayata daha olumlu, daha pozitif düşüncelerle bakar." şeklinde ifade edilmektedir. Bunlardan da anlaşılacağı üzere ninni çocuğun gelişimine katkı sağlamaktadır. Bunun yanı sıra çocuğa ninni söylemek anne açısından da önemlidir. Ninni sayesinde anne de içinde barındırdığı duygu ve düşünceleri dışa vurmaktadır. Anneliğin kutsal olması ile birlikte çocuk büyütmenin ya da avutmanın da kendine göre zor tarafları vardır. Anne tarafından söylenen ninni, hem çocuğun hem de annenin eş zamanlı olarak olumlu bir etkileşime girmelerine katkıda bulunmaktadır.

Ninniler geçmişten günümüze dilden dile söylene gelen sözlü edebi ürün olduğundan ninni söyleyenlerin özel bir statüye mensup ya da eğitilmiş olmasının bir ayrıcalığı yoktur. Üniversite mezunu bir anne ninni söyleyebileceği gibi, hiç okulda

eğitim görmemiş bir anne de ninni söyleyebilir. Aynı şekilde her iki anne de ninni söylemesini bilmeyebilir.

Ninnilerin ait olduğu milletin kültürüyle de ilişkisi vardır. Halk kültüründe oldukça önemli bir yere sahip olan ninniler her ne kadar çocukların avutulması için söylenen halk edebiyatı ürünü olarak bilinse de kültürel açıdan değerlendirildiğinde bir milletin kültürel mirasını yansıtan bellek olarak düşünülebilir.

Ninnilerin içinde birçok tarihi ve kültürel ögenin olduğu görülmektedir. Bununla ilgili olarak Gül Banu Duman (2016: 318) tarafından, "Ninniler, hedef kitlesi beşikteki bebekler olduğu için basit içerikli bir tür izlenimini verir. Hâlbuki ninniler, içinde birçok sosyal, kültürel, tarihi unsur barındırabilmektedir." denilmektedir.

Ninnilerin kültürel açıdan önemiyle ilgili olarak İlknur Bayrak İşcanoğlu (2018/ 22: 82) tarafından şunlara değinilmektedir: "Ninni söyleyen kişi kendi toplumsal değerlerini, inanışlarını ve yaklaşımlarını ninniyle birlikte çocuğa verir."

Ninnilerin konu edindikleri unsurlar, çocuğun geleceğe hazırlanması açısından faydalıdır. Çocuk, ninniler aracılığıyla kendi kültürüne ait değerleri öğrenme yolunda ilk adımı atmaktadır. Kendisine söylenen ninnilerden duyduğu ve öğrendikleri arasında; kültüründe yer alan doğru ve yanlışlar, çocuğa verilen değeri gösteren cümleler, milli yemek ve içecekler ile sevinç, hüznün, mutluluk ve matem yer almaktadır. Kısacası, çocuk, ninnilerin yol göstericiliğinde milletin sahip olduğu zenginliklere ulaşabilmektedir.

Çocuk, bir anlamda ilk eğitimini ninniler aracılığıyla almaktadır denilebilir. Ninnilerden öğrendikleriyle büyürken, kültürüne olan ilgi ve sevgisi bakımından kendisine ait milli ve manevi değerler ile barışık bir birey haline gelmektedir. Bu durum ninnilerin eğitim açısından da önemli bir araç olduğunu göstermektedir.

Yukarıdaki bahsedilenlerden yola çıkılarak ninni ve kültür arasında sınımsız bir bağ olduğu ve bu bağın bir milletin milli ve manevi değerlerinin çocuğa aktarılmasında aydınlatıcı rol oynadığı gözlemlenmektedir.

Ninnilerin dil ile de yakından ilişkisi vardır. Dil, bireyler arası etkileşimi sağlayan sosyal bir varlıktır. Duygu ve düşüncelerin ifade edilmesi, sosyal hayat içinde insanlarla iletişim kurulması ve içinde bulunduğumuz dış dünya ile olan etkileşimin gerçekleştirilmesinde dil etkin bir rol oynamaktadır.

Aile içinde konuşulan dili ana dili olarak benimseyen çocuk, büyüdükçe dilinin imkânları doğrultusunda duygu ve düşüncelerini çevresine aktarmaya başlamaktadır. Bireylerin dünyaya gelmesiyle başlayan bu sürece ninnilerin önemli katkı sağladığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bu durum ninnilerin ana dil öğretiminde de görev üstlendiğini göstermektedir.

Söylenen ninniler aracılığıyla çocuk, ana diliyle ve diline ait olan söz varlığıyla tanışmaktadır. Bu bakımdan ninnilere yüklenen görevler arasında çocuğa; ana dilin güzelliğini, inceliğini, değerini ve ana dile yönelik sevgi ve muhabbeti öğretmek gibi özellikler de yer almaktadır.

Çocuğa ninni söylemek çocuğun dil öğrenimine katkı sağlamakla birlikte gelişimini de olumlu yönde etkilemektedir. "Sadece anne değil ailenin diğer üyeleri de ilk günden itibaren bebekle konuşmalı, ninniler söylemeli ve onunla iletişim kurmalıdırlar. Çocukların erken yaşlardan itibaren dil ve zihinsel becerilerini geliştirmek, öğrenmelerine yardım etmek için ninnilere gereken önem verilmelidir." (Güneş 2010: 28). Ayrıca ninnilerin çocuğun dil öğrenimine etkisinin dışında sosyal gelişimine de önemli katkı sağladığı bilinmektedir.

Anne tarafından belli bir melodi ve ezgi eşliğinde söylenen ninnilerin çocuk tarafından duyulmasıyla dilin öğrenilme süreci başlamaktadır. "Ninni aracılığıyla dilin adeta ilk boğumlama çalışmalarının, içinde anne sevgisi bulunan bir ezgiyle bebeğin kulağına girmeye başlaması dil öğretiminin ilk basamağını oluşturması bakımından önemlidir." (Kabadayı 2009: 287).

Çocuğun ninni dinleyerek ana dil öğrenimine başlaması, ninni ve dil arasındaki bağın bir ispatı niteliğindedir. Ninninin çocuğa ana dil öğretiminde sağladığı katkı ninni ile dilin arasındaki bağlantıyı da göstermektedir.

YÖNTEM

Bu çalışmadaki ninniler "Ana Tili" Yayınları arasında çıkan Kenjehan İslamjanulı'nın kaleme aldığı "Tal Besikten Jer Besikke Deyin" (1996) adlı çalışmadan tespit edilmiştir.

Transkripsiyon ve aktarması yapılan ninniler konularına göre sınıflandırılmıştır. Daha sonra Kazak Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktararak Kazak Türkçesinin karşısına Türkiye Türkçesine çevirisi yazılmıştır. Transkripsiyonu yapılan ninnilerin altına parantez içinde yazarın soyadı, eserin basım yılı ve sayfa numarası yazılmıştır.

Türk dilinin ve edebiyatının zengin sözlü ürünlerinden olan ninniler kültürel değerleri de içerisinde barındırması nedeniyle önemlidir. Türk lehçelerindeki ninniler genel Türkoloji'nin bir parçasıdır. Kazak Türkçesindeki bir kısım ninnilerin Türkiye Türkçesine aktarılıp sınıflandırılmasıyla Kazak Türkçesindeki ninni geleneğinin incelenmesinin başta Türkiye Türkolojisi olmak üzere dünya Türkolojisine faydalı olacağı düşünülerek bu çalışma yapılmıştır.

KAZAK NİNNİLERİNİN ÖZELLİKLERİ

Çalışmada ele alınan ninnilerden hareketle Kazak ninnilerinin özellikleriyle ilgili olarak birkaç şey söylemek mümkündür. Tespit edilen ninnilerin anonim olduğu görülmektedir. Ninnilerin başlangıcında “äldiy, äldiy; äldiy, äldiy, aq böpem; äldiy, äldiy, böpeşim; äldiy, äldiy, anaşım; äldiy, balam, aq balam; äldiy, äldiy, äldiy jar; äldiy, äldiy, böbegim; äldiy, äldiy, äldiy qaç” şeklinde kalıp ifadeler kullanılmaktadır.

Ninniler dörtlükten oluşmaktadır. Fakat dörtlük dışında mısra sayısı 5, 6, 7, 9, 13 olan ninniler de bulunmaktadır. Kafiye ve mısra sayısı eşit olmayan ninnilerin de olduğu tespit edilmiştir. Ninnilerin söyleyeni anne olduğu gibi anne dışında da ninni söyleyen kişiler bulunmaktadır.

Kazak ninnileri konularına göre değişiklik göstermektedir. Sevgi ve ilgi, dua, öğüt, dilek ve temenni başta olmak üzere hüznün, özlem ve şikâyet gibi konuların da geçtiği ninniler bulunmaktadır. Ninniye söyleyen kişinin içinde bulunduğu psikolojik durumunun da ninnilere yansıdığı görülmektedir.

Çocuk, ninniler aracılığıyla ilk eğitimini görmeye başlamaktadır. Ayrıca ninniler vasıtasıyla ana dilin öğretiminin temelleri atılarak dile ait söz varlığı ve kültürel değerlerin çocuğa aktarılması sağlanmaktadır. Genel olarak Kazak ninnilerinin özelliği bunlardan oluşmaktadır.

KONULARINA GÖRE NİNNİLER

1. Sevgi ve İlgi İfade Eden Ninniler

Äldiy, äldiy, aq böpem,
Aq besikke jat, böpem.
Jılama, böpem, jılama,
Jılık şaşıp bereyin,
Bayqutannıñ quyrıǵım
Jipke taşıp bereyin.

Äldiy, äldiy, böpeşim,
Qozı jüni kepeşim.
Jurt süymese, süymesin,
Özim süygen böpeşim.

Äldiy, äldiy, anaşım,
Qoy terisi şanaşım.
Jurt süymese, süymesin,
Özim süygen anaşım.

Ninni, ninni, ak bebem,
Ak beşiǵe yat, bebem.
Aǵlama, bebem, aǵlama,
İlik kırıp vereyim,
Balıqçıl kuşun kuyruǵunu
İpe baǵlayıp vereyim.

Ninni, ninni, bebişim,
Kuzu yünü takkem.
Yurdun seomezse, seomesin,
Benim sevdiǵım bebişim.

(İslamjanulı 1996: 22)

Ninni, ninni, anacıǵım,
Koyun derisi tulumum.
Yurdun seomezse, seomesin,
Benim sevdiǵım anacıǵım.

(İslamjanulı 1996: 23)

Äüvedegi juldızday,
Suuda jüzgen qundızday,
Özim qalap süygendey,
Ujmaқтаğı qor qızday.

Gökteki yıldız gibi,
Suda yüzen kunduz gibi,
Kendim isteyip sevmiş gibi,
Cennetteki huri kızı gibi.

(İslamjanulı 1996: 25)

Aynalayım şırağım,
Kölge bitken qurağım,
Jağamdaki qundızım,
Äüvedegi juldızım.

Kurban olayım ışığım,
Gölde biten kamuşım,
Yakamdaki kunduzum,
Gökteki yıldızım.

Äldiy, böpem, äldiy,
Şırın sözüm äldiy,
Eki közim äldiy,
Äldiy, böpem, äldiy.
Sayatayım, äldiy,
Qulıntayım, äldiy,
Äldiy, böpem, äldiy.
Erke balam, äldiy,
Serke balam, äldiy,
Äldiy, böpem, äldiy,
Äldiy, qulnım, äldiy,
Uyıkta, janım, äldiy,
Äldiy, böpem, äldiy!

Ninni, bebem, ninni,
Şirin sözüm ninni,
İki gözüm ninni,
Ninni, bebem, ninni.
Gölgem, ninni,
Kuluncuğum, ninni,
Ninni, bebem, ninni.
Nazlı çocuğum, ninni,
Değerli çocuğum, ninni,
Ninni, bebem, ninni,
Ninni, kulunum, ninni,
Uyu, canım, ninni,
Ninni, bebem, ninni!

(İslamjanulı 1996: 26)

Yukarıda gösterilen ninnilerin içinde yer alan sözcüklerden hareketle çocuğa sevgi ve ilgiyle yaklaşıldığı görülmekte ve çocuğun anne için değerli olduğu anlaşılmaktadır. Ninnilerin içinde sıkça “bebişim, ak bebem, anacığım” gibi sevgi sözcüklerine rastlanılmaktadır.

Buradan kız çocukları için söylenen ninnilerde geçen cümlelerde çocuk; yıldıza, kunduz ve cennetteki hurilere benzetilmektedir.

Bu kısımda incelenen ninnilerin genellikle dörtlüklerden oluştuğu ve bunun yanı sıra mısra sayısı dörtten fazla olanlar ninnilerin de olduğu örnek ninnilerden anlaşılmaktadır.

2. Geleceğe Yönelik Hayal, Dilek ve Temennileri İfade Eden Ninniler

Ayrık kalpak, kiyisip,
Aqırıp jauvğa tiyisip,
Batır bolar ma ekensiñ? !
Barmaqtarın mayısıp,
Türli oyu oyısıp,
Usta bolar ma ekensiñ? !
Tañdayların taqıldap,
Söylegende söz bermey,

Ayrık kalpak, giyip,
Haykırıp düşmana saldırıp,
Kahraman mı olursun acaba?!
Parmakların uyuşup,
Çeşitli oymak oyan,
Usta mı olursun acaba?!
Ağzın kapanmayıp,
Konuştuğunda söz vermeyen,

Şeşen bolar ma ekensiñ? !
 Qeñ balağın türisip,
 Oyğa, tauoğa jürisip,
 Baluvan bolar ma ekensiñ?
 Qılğan isin oñ bolıp,
 Kiygeniñ jaqsı ton bolıp,
 Momin bolar ma ekensiñ? !

Söz ustası mı olursun acaba?!
 Bol paçanı katlayıp,
 Ovaya, tepeye yürüyüp,
 Pehlivan mı olursun acaba?
 Yaptığın işin rast gidip,
 Giydiğin güzel kürk olup,
 Mülayim mi olursun acaba?!

Bal qaynatıp, şay işken,
 Qazı¹ kertip, jal² jegen,
 Astı bolar ma ekensiñ?
 Uzaq jasap, köbirek
 Bastı bolar ma ekensiñ?

Bal kaynatıp, çay içen,
 Kazı kemirip, jal yiyip,
 Kısmetli olur mu acaba?
 Uzun yaşayıp, çokça
 Akıllı mı olursun acaba?

(İslamjanulı 1996: 24)

Qarağay nayza qolğa alıp,
 Jauvğa tiyer me ekensiñ?
 Qaşqan jauvodın artınan
 Türe quvar ma ekensiñ?
 Jılama, balam, jılama,

Çam mızrağı eline alıp,
 Düşmana saldırır mısın?
 Kaçan düşmanın arkasından
 Kol sıvayıp kovalar mısın?
 Ağlama, çocuğum, ağlama,

(İslamjanulı 1996: 25)

Bu bölümde yer alan ninnilerde Kazak kültürüyle ilgili bilgilere ulaşılmaktadır. Kazak kültürel unsurları arasında yer alan ve oldukça önemli olan kalpak ninnilerde de yer almaktadır. Çocuktan kalpak takarak düşmanla mücadele etmesi umulmaktadır. Ayrıca çocuğun kahraman ve pehlivan olup düşmanla savaşması istenildiği de ninnilerden anlaşılmaktadır.

Türk milli sporları arasında yer alan güreş günümüzde de Kazak Türkleri tarafından önem verilen bir spor türüdür. Ninnide yer alan “pehlivan” sözcüğünden anlaşılacağı üzere geçmişte de güreş sporuna önem verildiği anlaşılmaktadır.

Bu bölümde tespit edilen diğer bir kültürel unsur da Kazaklara ait yemek kültürüdür. Ninnilerin içinde Kazak Türklerinin vazgeçilmez milli yemeği olan kazı geçmektedir. Kazının yanı sıra jal (yele) adlı yemekten bahsedilmektedir.

Ayrıca çocuğa usta ve hatip yakıştırması yapılmaktadır. İnsani özellik olarak da mülayim bir birey olması temenni edilmektedir.

3. Akrabalık İlişkilerini Konu Alan Ninniler

Arşa ma eken besigi,
 Ala ma eken äkesi?
 Örik pe eken besigi,

Ardıçtan mı acaba beşiği,
 Alır mı acaba babası?
 Kayısidan mı acaba beşiği,

¹ Atın kaburga kısmı ve yağlı etinden yapılan sucuk.

² Yemek adı. Kazak Türklerinde atın boyun kısmındaki etten yapılan bir çeşit yemek. Bu yemek değerli misafirler için hazırlanır.

Süye me eken äkesi?
Jiyde me eken besigi,
Jigit pe eken äkesi?

Sever mi acaba babası?
İğdeden mi acaba beşiği,
Yiğit mi acaba babası?
(İslamjanulı 1996: 23)

Jezdey-jezdey qolıñnan
Jezdeleriñ aynalsın.
Appaq, appaq qolıñnan
Apalarıñ aynalsın.
Äldiy, balam, aq balam,
Aq besikke jat, balam.
Aynalayın köziñnen,
Atasına naq balam,

Bakır gibi, bakır gibi eline
Enişterin kurban olsun.
Apak, apak eline
Ablaların kurban olsun.
Ninni, çocuğum, ak çocuğum,
Ak beşiğe yat, çocuğum.
Kurban olayım gözüne,
Dedesine çekmiş çocuğum,
(İslamjanulı 1996: 25)

Türk kültüründe akrabalık ilişkilerinin ayrı bir yeri vardır. Akrabalığa ve akrabalar arası münasebetlere verilen önem Türk lehçelerindeki akrabalıkla ilgili terimlerin çok olmasıyla ispatlanabilir. Kazak Türklerinde de akrabalık ilişkilerine önem verilmektedir. Akrabalık ilişkilerinin sağlam olmasına bağlı olarak Kazak Türkçesi akrabalık adları açısından da zengindir.

İncelenen ninniler arasında akrabalık terimleri arasında baba ve dede sözcüğü tespit edilmiştir. Babadan bir şeyler beklenmekte, dedeyle ilgili olarak ise çocuğun dedesine çektiği anlatılmaktadır. Ninnilerin sınıflandırıldığı diğer başlıkların içinde de bazı akrabalık adları bulunmaktadır.

4. Ayrılık ve Gurbeti Konu Edinen Ninniler

Äldiy, böpem, aq böpem,
Aq besikke jat, böpem,
Astıña terlik salayın,
Üstiñe toqım jabayın,
Auvıldan ketken apañdı
İzdep qaydan tabayın.

Ninni, bebem, ak bebem,
Ak beşiğe yat, bebem,
Altına terlik sereyim,
Üstüne eyer koyayım,
Köyden giden ablanı
Arayıp nereden bulayım.
(İslamjanulı 1996: 23)

Auvılım köşip baradı Almalığa³,
Kim könbeydi tağdırdıñ salğanına.
Körmegele köp aydıñ jüzi boldı,
Ata-anamıñ habarın almağalı.
Äy-äy, böpem,
Keyin qalğan elimdi
Körer me ekem? !

Köyüm göçüp gidiyor Almalı'ya,
Kim kabullenmez kaderin yazdığımı.
Görmeyeli aylar oldu,
Ailemden haber almayalı.
Ay ay, bebem,
Arkada kalan yurdumu
Görür müyüm?!

³ Yer adı.

Tuvğan jerdiñ sağııp topırağım,
Köz aldıma keledi sol turağım.
Ata-anamdı ayawolı ańsağanda,
Aq böpemdı ayalap otıramın.
Äy-äy, böpem,
Keyin qalğan elimdi
Körer me ekem? !

Kökeñ şalğan beline kumis qılış,
Kumis qılış qolında, salıp urıs
Ulı süren işinde jürgen şıǵar,
Äldiy, äldiy, aq böpem, uyıqta tımış.

Kumis qılış beline kökeñ şalğan,
Kumis qılış jüzinen susı tamğan.
Sağan qorğan bolıp ol jür ğoy alıs,
Äldiy, äldiy, gülşigim, şeşek jarğan.

Kumis qılış kökeşin şalğan belge,
Jür ğoy qılış oynatıp, şalğay jerde.
Sağmsañ sen kökeñdi keler bir kün,
Äldiy, äldiy jeñispen tuvğan jerge.

Tün uyqsın tört bölip jürgen şıǵar,
Tünde jürip etegin türgen şıǵar.
Qayda eken qazırda, bop otırmın,
Äldiy, äldiy, bilwge men de qumar.

Qorğanı bop kökeñ jür tuvğan jerdiñ,
Jauv qaşırsa, erligi maydanda erdiñ.
Jatırsıñ ba kökeñdi körıp älde,
Äldiy, äldiy sen nege julay berdiñ.

Kökeşininiñ astında arğımağı,
Arğımaqqa jetpeydi quvsa tağı.
Jürektegi sağımş güli solar,
Äldiy, äldiy baqıttıñ atar tañı.

Rauvandap rahat tañı da atar,
Jaymaşuvaq jazıyır jer gül şaşar.
Qaytıp kelip kökeñ de gül işinde,
Äldiy, äldiy sağan kep quşaq aşar.

Kökeñ şalğan beline müyiz qını,
Müyiz qını dattansa, erdiñ sımı,
Uyıqtamay-aq qoy endi tañ da attı,
Tağı da bir soǵıstıñ ötti tüni.

Doğduğum yerin toprağımı özleyip,
Göz önüme geliyor oralar.
Sevgili anne-babamı özlediğimde,
Ak bebemi sevip otururum.
Ay ay, bebem,
Arkada kalan yurdumu
Görür müyüm?!

(İslamjanulı 1996: 33)

Baban asmış beline gümüş kılıç,
Gümüş kılıç elinde, savaşıp
Naraların arasında dolaşıyordur,
Ninni, ninni, ak bebem, uyu sessiz.

Gümüş kılıç beline baban asmış,
Gümüş kılıcımdan gazabı damlıyor.
Sana siper oluyor o uzaklarda,
Ninni, ninni, çiçek açmış gülcüğüm.

Gümüş kılıç baban asmış bele,
Yürüyor ya kılıç sallayıp, uzak yerde.
Özlesen sen babanı gelir bir gün,
Ninni, ninni zafer ile doğduğı yere.

Gece uykusunu dört kez bölüyordur,
Gece gece paça sıvıyordur.
Neredeymiş şimdi, merak ediyorum,
Ninni, ninni, bilmeyi istiyorum.

Siper oluyor baban doğduğı yere,
Düşmanı kaçırır, yiğitliğı meydanda erin.
Yatıyor musun babanı görüp yoksa,
Ninni, ninni sen niye ağlayıp durdun.

Babacığımın altında küheylanı,
Küheylana yetişemez kovalasa bile.
Kalpteki özlem çiçeği solar,
Ninni, ninni mutluluğın tanı atar.

Ağarıp rahat tanı da atar,
Güneşli kırlar çiçek saçar.
Dönüp gelip baban da çiçek içinde,
Ninni, ninni sana gelip kucak açar.

Baban asmış beline boynuz kını,
Boynuz kını yaramasa, yiğide zuldür,
Uyuma artık tan da attı,
Bir savaşın daha geçti gecesi.

(İslamjanulı 1996: 34)

Bu kısımda incelenen ninnilerin arasında özlem, hasret, ayrılık ve gurbet ifadeleri yer almaktadır. Annesi yanında olmayan çocuğa ninni söylenmektedir. Ayrıca köyünden uzak düşmüş annenin; köyüne, anne ve babasına, yakınlarına olan özleminin ninni aracılığıyla mısralara işlendiği görülmektedir.

Bu bölümde yer alan ninnilerde uzakta olan babaya özlem anlatılmaktadır. Anne tarafından eşinin özlemediği ve bu özlem neticesinde de çocukla iletişime geçilerek ninni söylendiği böylelikle biraz da olsa ayrılık acısının hafifletilmeye çalışıldığı gözlemlenmektedir. Babanın savaşta olduğu düşmanla mücadele ettiği anlatılmaktadır. Buradan da anlaşılacağı üzere vatanın düşmanlardan korunması için savaşıldığı savaşların insanlar arasında derin psikolojik yaralar açtığı Kazak Türklerinin sosyal hayatındaki bu acıların edebi ürünlere konu olduğu anlaşılmaktadır.

5. Hayvanları Ele Alan Ninniler

Äldiy, äldiy, äldiy jar,
Aspannan bult jawdı qar.
Äliy mingen düldüldiñ
Sauvırısında bar-dı qal.
Aspannan tüsken kök qoşqar
Şığırşıq müyiz januvar.

Ninni, ninni, ninni yâr,
Gökyüzünden bulut yağdırdı kar.
Ali'nin bindiği düldülün
Sağrısında var idi ben.
Gökyüzünden inen gök koç
Halka boynuzlu hayvan.
(İslamjanulı 1995: 23)

Äldiy, äldiy, böbeğim,
Jubanbaytın ne dedim?
Böbeğimdi emzikip,
Besigine böledim.
Äldiy, äldiy, appağım,
Qoydıñ jüni qalpağım.
Tülki jortpas tüleyden
Jol saldırğan qarsağım.
Äldiy, äldiy, böbeğim-avv!

Ninni, ninni, bebeğim,
Sakinleşmeyecek ne dedim?
Bebeğimi emzirip,
Beşigine beledim.
Ninni, ninni, akpağım,
Koyun yünü kalpağım.
Tilki geçmez yabandan
Yol açan yaban tilkim.
Ninni, ninni, bebeğim ay!

Äldiy, äldiy, äldiy qaq,
Er jetkende jılqı baq.
Ülken tauodan tülki qaq,
Täñir bersin başına baq.

Ninni, ninni, ninni söyle,
Er olup yetiştiginde at yetiştir.
Büyük dağdan tilki yakala,
Tanrı versin başına baht.
(İslamjanulı 1996: 27)

Masal ve hikâye başta olmak üzere bazı edebi ürünlerde hayvanlara da yer verilmektedir. İncelenen Kazak ninnilerinde geçen hayvan adları: at, koç, tilki ve koyundur.

Bu bölümde yer alan ninniler arasında Türk kültür tarihinde büyük bir yere ve öneme sahip olan ata ve at ile çocuk arasındaki ilişkiye değinilmiştir. Çocuktan, delikanlılık çağına geldiğinde at yetiştirmesi beklenmektedir. Bilindiği üzere at, avrat,

silah Türkler için kutsal değerlerdir. Atın Türkler için önemli olduğu Kâşgarlı Mahmud'un Divânu Lugâti't- Türk adlı eserinde geçen "At Türkün kanadadır." (Atalay 1992: 48) ifadesinden de anlaşılmaktadır. Bu ifade Türkler için atın önemini özetlemektedir.

Düşmanla at üzerinde mücadele edilmiş, atın gücünden faydalanılmıştır. Görüldüğü üzere, Kazak kültürel unsurları arasında yer alan ata dair, çocuğa, küçük yaşlardan itibaren ninniler yardımıyla bilgiler verilmekte ve at konusu işlenmektedir.

6. Dua, Dilek ve Temennilerin Yer Aldığı Ninniler

*Aq sütümdü emirenip,
Omurauımnan bereyin.
Arğımaqqa mingizip,
Han qızın alıp bereyin.
Tapıl basıp jürgende,
Tiliñ şığıp söylerde,
Aqsarbas soyıp, quvanıp,
Ömiriñdi tileyin!
Jılama böpem, jılama,
Ana sütin aqta dep,
Batamdı tağı bereyin.
Jigit bolıp öskende,
Qızığñdı köreyin.*

*Ak sütümü imrenerek,
Göğsümden vereyim.
Küheylana bindirip,
Han kızını alayım.
Sarsak sarsak yürüdüğünde,
Konuşmaya başladığımda,
Adak kesip, sevinip,
Uzun ömür dileyeyim!
Ağlama bebem, ağlama,
Ana sütünüñ hakkını ver diye,
Hayır duamı yine vereyim.
Büyüyüp delikanlı olduğunda,
Hünerini göreyim.*

(İslamjanulı 1996: 30)

Türkler tarafından tarih boyunca güzel dileklere önem verilmiştir. Diğer Türk halkları arasında da görülen ve Kazak kültüründe de önemli bir yere sahip olan Aksakal geleneği bu durumun göstergesi niteliğindedir. Bu gelenek günümüzde de yaşatılmaktadır. Yaşlı kişilere yönelik "Aksakal" sıfatı kullanılmaktadır. Düğün ve diğer özel günlerde o sosyal ortamda bulunan en yaşlı kişi "Aksakal" olarak kabul görülür, özel gün nedeniyle bulunduğu ortamda dua ederek iyi dileklerde bulunur.

Erkek çocuğu için söylenen ninnide çocuğa hanın kızı layık görülmektedir. Çocuk konuşmaya başladığında adak kesileceği ve anne tarafından çocuk için uzun ömür dileneceği ifade edilmektedir. Kazak Türklerinde de, tüm Türk halklarında bulunan adak geleneğinin yer aldığı ve bu geleneğin ninnilere de yansıdığı tespit edilmiştir.

Her ebeveynin en büyük hayali olan çocuğunun mutluluğunu görmeye yönelik istek ve dilekler Kazak ninnilerinde de yer almaktadır.

7. Maddi Duruma Değinen Ninniler

*Burıñıday jayıñ bar ma,
Minetuğın tayıñ bar ma,
Jılağanda dayın tuğran
Qarındağı mayıñ bar ma?*

*Eskisi gibi durumun var mı,
Binecek tayın var mı,
Ağladığımda hazır duran
Karındaki yağın var mı?*

Burmğiday eliñ bar ma,
Üy artında jeliñ bar ma,
Şurqırasıp mañırağan
Şuolap jatqan töliñ bar ma?

Eskisi gibi halkın var mı,
Ev arkasında rüzgarın var mı,
Birbiriyle yarışıp meleyen
Gürültü yapıp duran malın var mı?

Örelegen etiñ bar ma,
Keselegen sütiñ bar ma,
Erteli-keş sauıp işer
Aruvanaday qutıñ bar ma?

Artıp duran etin var mı,
Kase kase sütün var mı,
Gün boyu sağıp içeceğın
Deve gibi bereketin var mı?

(İslamjanulı 1996: 32- 33)

Tarihin kimi dönemlerinde Türkler göçebe bir hayatı benimsemişlerdir. Yaz mevsiminde yaylada sürdürülen yaşam, kışın gelmesiyle birlikte yerini kışlağa bırakmıştır. Yayla kültürüne sahip olan Türkler, hayvancılıkla iştiğal olmuşlardır.

Hayvancılık Türklerin en önemli geçim kaynağı olmuştur. Hayvanların etinden, sütünden, gücünden faydalanılmış, hayvancılık kültürü çerçevesinde birçok kültürel değerın ortaya çıkmasına katkı sağlanmıştır.

Bu kısımda yer alan ninnilerden anlaşılacağı üzere hayvanların Kazak Türkleri için hayatın bir parçası olduğunu söylemek mümkündür. Ninnilerinde hayvansal ürün olan yağ, et ve süttten bahsedilmektedir. Ayrıca Kazak kültüründe devenin de yer aldığı anlaşılmaktadır. Kazak Türklerinde deve sütünün içildiği bilinmektedir.

8. Özlem ve Teselli Belirten Ninniler

Suqsır degen qus bolar,
Tartsañ jümi bos bolar.
Kökeşinñen hat kelse,
Anañnıñ köñüli hoş bolar.
Äldiy, böpem, äldiy-ay!
Oñ ayağıñ köterip,
Jubatasıñ köñildi.
Aman kelip kökeşinñ,
Uzartar ma ömiridi? !
Äldiy, böpem, äldiy-ay!

Bahri denilen kuştur,
Çeksen tüyü boştur.
Babacığmdan mektup gelse,
Ananın gönlü hoş olur.
Ninni, bebem ninni ay!
Sağ ayağıñı kaldırıp,
Teselli edersin gönlü.
Sağ salım gelip babacığm,
Uzatır mı ömrü?!
Ninni, bebem, ninni ay!

(İslamjanulı 1996: 33-34)

Evliliklerin bir kısmında evin direği kabul edilen baba gurbete çalışmaya ya da asker olarak savaşa gitmiş olabilir. Böyle durumlarda babanın yolu gözlenmektedir. Babanın yokluğu sebebiyle zaman zaman annenin duygusal hal almasından dolayı çocuğa bu sürecin ninni şeklinde aktarıldığı görülmektedir.

Burada yer alan ninnilerde annenin, kocasından yani babadan mektup beklediği ve hem mektubun gelişyle hem de çocuğun fiziksel hareketleriyle sevinerek, mutlu olacağı anlatılmaktadır. Kazak ninnilerinde de özlem ve hasretin ninnilere konu olduğu görülmektedir.

9. Fiziki Görünüş ile Dilek ve Temenni İfade Eden Ninniler

Meniñ böpem aq sarı,
 Böpem şaşı sap-sarı.
 Böpem mingen besiktiñ
 Bekimeydi japsarı.
 Bekimese bel türsin,
 Şeker men bal keltirsin.
 Beline şaşı quyılsın,
 Biykeleri jiyılsın.
 Aq terektiñ astıman
 Qart atası da kelsin.
 Qalampırdıñ qasıman
 Qart äjesi de kelsin,
 Beline qılıç baylağan
 Bes ağası da kelsin...
 Ey,-Aydanaq — aydan aq,
 Aq bilegi qardan aq.
 Säuvret üyde salqınşaq,
 Salqında oynar qulmşaq.

Benim bebem ak sarı,
 Bebebin saçı sapsarı.
 Bebebin yattığı beşiğin
 Tutmuyor ek yeri.
 Tutmasa halletsin,
 Şeker ile bal getirsin.
 Beline saçı dökülsün,
 Kızları toplansın.
 Ak kavağın altından
 Yaşlı dedesi de gelsin.
 Karabiberin yanından
 Yaşlı ninesi de gelsin,
 Beline kılıç bağlayan
 Beş ağabeyi de gelsin...
 Ey, Aydanak, aydan ak,
 Ak bileği kardan ak.
 Güzel evde salıncak,
 Serinde oynar yavrucak.

(İslamjanulı 1996: 32)

Äldiy, äldiy, appağım,
 Qoydıñ jünü qalpağım.
 Jalpığa jaman bolsa da,
 Özime jaqsı appağım.

Ninni, ninni, apakım,
 Koyun yünü kalpağım.
 Herkese kötü olsa da,
 Kendime iyi apakım.

Äldiy, äldiy, aq böpem,
 Aq besikke jat, böpem.
 Qonaq kelse, qoy, böpem,
 Qoy toqtısın soy, böpem.
 Quvırdağına toy, böpem!

Ninni, ninni, ak bebem,
 Ak beşiğe yat, bebem.
 Konuk gelse, sus, bebem,
 Toklu koyun kes, bebem.
 Kavurmasına doy, bebem!

(İslamjanulı 1996: 22)

Bu bölümdeki ninnilerde çocuğun fiziksel özellikleri ele alınmaktadır. Çocuğun teni ile saç renginden bahsedilmektedir. Çocuğun teni beyaz, saç rengi ise sarıdır. Kazak kültüründe misafirin önemli bir yeri vardır. Eve gelen misafire mutlaka sofraya hazırlanır, ikramlarda bulunulur. Evde sofraya konulacak ne varsa misafirle paylaşılır. Eğer konuğun acelesi varsa hiçbir şey ikram edilmese bile en azından ekmek ikram edilerek bir parça alması istenilir. Kazak Türklerinin kültürel değerleri arasında misafirler için koyun kesme âdeti de bulunmaktadır. Ninniden de anlaşılacağı üzere misafire toklu⁴ ya da koyun kesme âdetinin olduğu anlaşılmaktadır. Misafir evin bereketidir. Buradan Kazak kültüründeki misafir anlayışı hakkında bilgiler

⁴ Bir yıllık kuzu (Türkçe Sözlük, 1998: 2229).

edinilmektedir. Beşikten itibaren misafirin önemi ve misafir için yapılması gerekenler, misafir için ikram edilen yiyecekler hakkında çocuk eğitilmektedir.

10. Öğüt Veren/Öğüt Niteliğindeki Ninniler

*Jeñiltek bolma, böpeşim,
Salmaqtı bol erlerdey.
Jükire berme dalañdap,
Qur bekerge erbeñdey.
Jilama, balam, jilama,
Atası aytqan bul sözdi
Böpeşim meniñ uğa ma?*

*Hafif olma, bebişim,
Ağırbaşlı ol erler gibi.
Koşturma avare,
Boş boşuna coşma.
Ağlama, çocuğum, ağlama,
Dedesinin söylediği bu sözü
Bebişim benim duyar mı?*

(İslamjanalı 1996: 29)

Türk toplumunun saygın değerleri arasında yer alan büyükler, yaşam tecrübelerinden yola çıkarak kendilerinden yaşça küçük kişilere rehberlik yapabilirler. Bunu da öğüt verme yoluyla gerçekleştirirler. Öğüt veren kişi, başından geçen herhangi bir olumsuz olaydan aldığı dersi ve edindiği deneyimi aktararak yol göstericilik yapar.

Yukarıda değinilen Kazak kültüründe yer alan “Aksakal” sıfatı buna örnek olarak gösterilebilir. Kazaklar arasında yaşça büyük kişilere “Aksakal” adı verildiğinden bahsedilmiştir. Bu kişilerin sözü her ortamda geçerlidir. Bir mahallenin, köyün, beldenin aksakalı vardır. İnsanlar tarafından aksakalın tecrübelerinden faydalanılır. Aksakal yol gösterir, anlaşmazlıkların çıktığı durumda arabuluculuk vazifesi görür. Görüleceği üzere öğüt verme geleneği Kazak kültüründe yer almaktadır. Aksakalın söyledikleri adeta kanun niteliği taşımaktadır.

Yukarıda bulunan ninniden de anlaşılacağı üzere çocuğa öğüt verilmektedir. Büyüdüğü zaman nasıl bir insan olması gerektiği hakkında ninni aracılığıyla yol gösterilmektedir. Böylelikle Kazak kültüründe öğüt verme geleneğinin beşikten itibaren ninnilerle başladığı anlaşılmaktadır.

SONUÇ

Ninniler aracılığıyla milletlerin tarihine yönelik bilgiler edinmek mümkün görünmektedir. Ninnilerin içinde bir milletin tarihi, örf ve adetleri, gelenek ve görenekleri ile konuşulan dilin durumu başta olmak üzere kendisine ait birçok hususu içinde barındırması ve ayna niteliği taşıması bu durumda etkili olmaktadır. Makaleye konu olan ninniler de Kazak Türklerinin tarihi hakkında bilgi ve fikir sahibi olunmasına katkı sağlamıştır.

Kazak Türklerinin sosyo- kültürel hayatı, milli yiyecek ve içecekleri, misafire verilen değer, milli kıyafetleri, en değerli hayvanın at oluşu ile çocuklara verilen kıymet ve sevgi ifadeleri ve çocuğun büyüyünce güçlenerek düşmanla savaşıması ve

kahraman olmasına yönelik beklentiler gibi bahisler başta olmak üzere birçok hususun ninnilere konu edildiği görülmektedir.

Bilindiği üzere geçmişte yaşanan savaşlar toplumlar içinde büyük yaralar açmış, insanların hafızalarında olumsuz izler bırakmıştır. Her aileden erkekler düşmanla savaşmak için evinden ayrılmıştır. Evin reisinin yokluğu şiirlere, şarkılara, türkülere konu olmuştur. İncelenen ninnilerden de savaşta ya da askerde olan babanın yolunun gözlendiği fark edilmektedir. Çocuk için söylenen ninniler arasında babanın yokluğuna duyulan özlem anlatılmaktadır.

Ninniler ana dilin öğretimi açısından da büyük rol oynamaktadır. Çocuk, ninniler aracılığıyla ana dilini duyarak dilini öğrenmeye başlamaktadır. Diline ve kültürel değerlerine ait birçok sözcüğü beşikten itibaren işitmeye başladığından ninnilerin ana dilin çocuğa aktarılması açısından da faydalı olduğu anlaşılmaktadır.

İncelenen ninnilerden görüldüğü üzere Kazak Türklerine ait ninniler arasında dörtlülükten oluşan ninnilerin yanı sıra mısra sayısı dörtten fazla olan ninnilerin de olduğu görülmektedir. Ayrıca edebi ürünler arasında bulunan şiirlerdeki söz sanatlarında olduğu gibi ninnilerde çocuğun bazı nesnelere benzetildiği ve istiare söz sanatının yapıldığı tespit edilmiştir. Bunların dışında incelenen ninnilerin arasında bazı kalıp ifadelerin olduğu anlaşılmaktadır.

KISALTMA

KATS Kazak Ādebi Tiliniñ Sözdüđi

KAYNAKÇA

- ATALAY, Besim (1992), *Divanü Lügati't Türk Tercümesi*, Ankara: TDK Yayınları.
- BAYNİYAZOV, Ayabek, BAYNİYAZOVA, Janar, KOÇ, Kenan (2012), *Türkiye Türkçesi- Kazak Türkçesi Sözlüğü*, Almatı: Poligrafkombinat Yayınevi.
- BAYRAK İŞCANOĞLU, İlknur (2018), "Türk ve Kırgız Ninnilerinde Çocuklar İçin Kullanılan Hitaplar", *Gazi Türkiyat XXII (Bahar)*: 181- 201.
- ÇIBLAK, Coşkun, Nilgün (2013), "Türk Ninnilerinde İşlevsel Yaklaşım", *Turkish Studies, XVIII/ IV (Bahar)*: 499- 513.
- DUMAN, Gül Banu (2016), "Kırgız Ninnilerinde Kültürel Artalan ve Dil Hususiyetleri", *Turkish Studies, XI/ IV (Kış)*, 315- 328.
- ELÇİN, Şükrü (2000), *Halk Edebiyatına Giriş*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- GÜNEŞ, Firdevs (2010), "Ninnilerin Çocukların Dil ve Zihinsel Gelişimine Etkisi" *ZfWT, Vol.II, No.3*, : 27- 38.
- İSLAMJANULI, Kenjehan (1996), *Tal Besikten Jer Besikke Deyin*, Almatı: Ana Tili Yayınları.
- KABADAYI, Abdülkadir (2009), "Ninnilerin Çocuğun Gelişim Alanlarına Katkılarının İçerik Açısından İncelenmesi: Konya Örneği", *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, VI, I: 276- 289.

ŞİMŞEK, Esmâ (2016), "Anonim Halk Şiiri İçerisinde Ninnilerin Yeri, Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi", IV/ VIII: 33- 64.

Türkçe Sözlük (1998), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları,.

Qazaq Ādebi Tiliniñ Sözdüđi (2011), II. – III. Cilt, Almatı: Daurı Yayınevi.